

УДК 347.61

Оксана Михальнюк,кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка**ДОГОВІР ПОДРУЖЖЯ ПРО НАДАННЯ УТРИМАННЯ**

У статті розглядаються проблеми договірної регулювання аліментних відносин подружжя. Досліджено правову природу та особливості договору про надання утримання подружжя в сімейному праві України. Значну увагу приділено питанням визначення умов (підстав) надання утримання подружжя, сторін договору, форми та розміру утримання, виконання та припинення договору, застосування відповідальності.

Ключові слова: аліменти, аліментний договір подружжя, форма та розмір утримання.

З прийняттям СК України інститут аліментних зобов'язань зазнав істотних змін. Раніше розмір і порядок стягнення аліментів визначалися імперативними нормами закону, а домовленості про їх сплату, хоча в принципі і не визнавалися незаконними, проте не могли бути здійснені в примусовому порядку.

Відповідно до вимог чинного сімейного законодавства України права та обов'язки подружжя щодо утримання можуть виникати не лише із закону, а й з договору. СК України передбачає два порядки сплати аліментів:

- *примусовий* — за рішенням суду або за судовим наказом (якщо аліменти стягуються на дітей у розмірі 30% прожиткового мінімуму згідно із п. 4 ч. 1 ст. 96 ЦПК України);

- *добровільний* — за договором сторін.

До того ж відбулися кардинальні зміни у законодавчих підходах до регулювання аліментних відносин подружжя за рахунок розширення сфери диспозитивності. Так, чинний СК України виходить з того, що чоловік та дружина в першу чергу вправі укласти договір про сплату аліментів, а норми закону, що регулюють сплату аліментів в примусовому порядку, застосовуються тільки за відсутності домовленості між сторонами.

Крім того, варто зазначити, що в умовах сьогодення українці дедалі частіше звертаються до договірної регулювання аліментних відносин у сім'ї з метою цивілізованого вирішення питань утримання дружини/чоловіка та уникнення судових спорів у цій сфері.

У той самий час теоретичні дослідження питань договірної регулювання аліментних відносин подружжя на сьогодні в Україні практично відсутні. Виняток становить кандидатська дисертація В. К. Антошкіної «Договірне регулювання відносин подружжя» (Харків, 2006), де розглянуті деякі аспекти договорів про утримання подружжя в сімейному праві України, а у наукових дослідженнях Є. О. Ульяненко «Шлюбний договір у сімейному праві України» (К., 2003) та Г. О. Гаро «Шлюбний договір як інститут сімейного права України» (К., 2012) йдеться лише про врегулювання аліментних відносин подружжя виключно у зв'язку із укладенням шлюбного договору.

Усе вищесказане зумовлює потребу всебічного та комплексного дослідження договору про надання утримання подружжя в сімейному праві України, визначення його правової природи та характерних ознак, поняття та змісту, суб'єктного складу, особливостей виконання та застосування відповідальності, а також підстав та порядку припинення.

Згідно з умовами чинного сімейного законодавства України подружжя має право укласти договір про надання утримання у випадку непрацездатності чоловіка/дружини, у період вагітності дружини та до досягнення новонародженою дитиною 3-річного віку, перебування на утриманні чоловіка/дружини дитини-інваліда та в інших випадках.

Сімейний кодекс України не містить легального визначення аліментного до-

говору. В. К. Антошкіною на основі аналізу положень закону сформульоване наступне його визначення, яке заслуговує на увагу. Договір подружжя про надання утримання — це сімейно-правовий договір, за яким одна сторона зобов'язується надавати утримання іншій стороні у розмірі, в спосіб і строки, встановлені у такому договорі [1].

Суб'єктний склад (сторони) договору. Як впливає із назви та змісту ст. 78 СК України, право на укладення аліментного договору прямо передбачене тільки для подружжя. Для колишнього подружжя, а також жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою, безпосередньо передбачена можливість укладення договору про припинення права на утримання взамін набуття права власності на жилий будинок, квартиру чи інше нерухоме майно або одержання одноразової грошової виплати (ст. 89, ч. 3 ст. 91 СК України). З цього приводу в літературі висловлювалася думка про те, що зазначені особи можуть укласти договір про надання утримання, визначивши в ньому предмет і порядок виконання зобов'язання з утримання, лише в тому разі, якщо вони мають право на утримання за законом. Однак вони не можуть на власний розсуд встановлювати в договорі підстави виникнення права на утримання [2; 3].

Виходячи з принципу свободи договору в сімейному праві України, що впливає зі статей 7 та 9 СК України, більш виваженою видається позиція І. В. Жилінкової, яка вказує, що, виходячи із ч. 3 ст. 91 СК України, щодо цих осіб діють правила ст. 89 СК України — припинення права на утримання за домовленістю подружжя. Проте в ст. 91 СК України не вказано, що фактичне подружжя може укласти договір про надання утримання. Таким чином, виходить, що договір про припинення утримання фактичне подружжя укласти може, а про надання — ні. На думку І. В. Жилінкової, ніякого особливого сенсу в цьому випадку в СК України не закладено, а в ст. 91 СК України просто виявилось пропущеним посилання на ст. 78 СК України «Договір подружжя про надання утримання» [4]. З метою усунення вищевказаного законодавчого

упущення та однакового регулювання відносин фактичного подружжя в частині укладення договору про надання утримання та договору про припинення права на утримання, вважаємо за необхідне в СК України закріпити норму про те, що на відносини фактичного подружжя поширюються положення ст. 78 СК України «Договір подружжя про надання утримання». Таким чином, ст. 91 СК України слід доповнити ч. 4 у наступній редакції: «Жінка та чоловік, які не перебувають у шлюбі між собою, мають право укласти договір про надання утримання відповідно до ст. 78 СК України».

Вищевикладені зауваження також стосуються колишнього подружжя. З нашої точки зору, немає підстав заборонити колишньому подружжю укласти договір про надання утримання у випадку, коли згідно із законом підстав надання утримання немає. Таку позицію підтримують більшість фахівців із сімейного права, зокрема З. В. Ромовська та В. К. Антошкіна [5; 6]. Для усунення неоднозначного тлумачення норм сімейного законодавства варто внести зміни до ст. 78 СК України, доповнивши назву та зміст вказаної статті терміном «колишнє подружжя». Із урахуванням наведеного ст. 78 СК України матиме такий вигляд:

«Стаття 78. Договір подружжя (колишнього подружжя) про надання утримання.

1. Подружжя (колишнє подружжя) має право укласти договір про надання утримання одному з них, у якому визначити умови, розмір та строки виплати аліментів. Договір укладається у письмовій формі і нотаріально посвідчується.

2. У разі невиконання одним із подружжя (колишнього подружжя) свого обов'язку за договором про надання утримання аліменти можуть стягуватися на підставі виконавчого напису нотаріуса».

Ознаки договору. Договір подружжя про сплату аліментів, як правило, визнається *безвідплатним* (немає характеру взаємності — одержувач аліментів не має зустрічного еквівалентного обов'язку щодо обов'язку платника аліментів сплачувати утримання), *одностороннім* (одна сторона несе обов'язок виплачува-

ти аліменти, а друга має право вимоги сплати аліментів) та *консенсуальним* (договір вважається укладеним з моменту досягнення згоди у встановленій законній формі). В окремих випадках цей договір можна вважати двостороннім та відплатним. Наприклад, коли чоловік виплачує утримання дружині — домогосподарці, юридичним діям чоловіка кореспондує взаємний зустрічний обов'язок жінки здійснювати дії, пов'язані з веденням домашнього господарства — готувати їжу, прибирати, здійснювати догляд за дітьми тощо.

Відповідно до ст. 78 СК України такий договір укладається у *письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню*. Він має для сторін обов'язковий характер, його виконання забезпечується особливими юридичними засобами, а саме: у разі невиконання платником аліментів свого обов'язку аліменти можуть стягуватися на підставі виконавчого напису нотаріуса. Таким чином, сторонам не треба звертатися до суду. Захист їх прав здійснюється у безспірному порядку, шляхом вчинення нотаріусом виконавчого напису на борговому документі відповідно до ст. 18 ЦК України, Закону України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р. № 3425-XI та постанови Кабінету Міністрів України від 29.06.1999 р. № 1172, якою затверджено Перелік документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів.

Зміст (умови) аліментного договору подружжя. За договором про надання утримання подружжя сторони можуть визначити умови, форму, розмір, строки та порядок здійснення утримання.

Згідно із ч. 2 ст. 75 СК України *умовами утримання* подружжя є непрацездатність одного із них та потреба у матеріальній підтримці, а також можливість іншого з подружжя таку матеріальну підтримку надавати. У той самий час ч. 1 ст. 78 СК України передбачено, що за договором про сплату аліментів сторони вправі на власний розсуд визначити умови, розмір та строки виплати аліментів. Отже, договір про сплату аліментів може бути укладено як за наявності передбачених у законі умов: у випадку не-

працездатності чоловіка/дружини (ч. 2 ст. 75 СК України), в тому числі і після розлучення (ст. 76 СК України), у період вагітності дружини та до досягнення новонародженою дитиною 3-річного віку (ст. 84 СК України), перебування на утриманні чоловіка-батька дитини до досягнення нею 3-річного віку (ст. 86 СК України); перебування на утриманні чоловіка/дружини дитини-інваліда (ст. 88 СК України), так і в інших випадках, не передбачених у чинному сімейному законодавстві. Як випливає із ч. 1 ст. 78 СК України, сторони можуть відійти від положень сімейного законодавства і на власний розсуд визначити свої права та обов'язки, наприклад, не пов'язувати виникнення права на аліменти з непрацездатністю одного з подружжя та потреби у матеріальній допомозі. Зокрема, на думку І. В. Жилінкової, право на утримання працездатного подружжя може бути обумовлене іншими обставинами, наприклад, виконанням обов'язків щодо ведення домашнього господарства, виховання дітей, строком спільного проживання тощо [7]. При цьому важливо, щоб визначені законом умови виникнення чи здійснення права на утримання не погіршувалися договором [8].

Отже, до умов виплати утримання можна віднести обставини, з якими сторони пов'язують виникнення права на аліменти. При цьому вказані обставини можуть стосуватися як утриманця (досягнення певного віку, тимчасова відсутність роботи тощо), так і наявності у платника можливості сплачувати встановлений розмір утримання (наявність постійного місця роботи або доходу від визначеного роду занять: зайняття підприємництвом, ведення фермерського господарства тощо).

В той самий час аліментні договори не можуть містити положень, спрямованих на обмеження права непрацездатного подружжя, що потребує матеріальної допомоги, на отримання аліментів. Відповідні умови договору повинні бути визнані недійсними як такі, що суперечать положенням чинного сімейного законодавства.

Форма та розмір утримання. Згідно із ч. 2 ст. 72 СК України в примусовому порядку, коли виноситься судове рішення

ня, аліменти присуджуються, як правило, в грошовій формі. Тоді як у добровільному порядку подружжя можуть передбачити в договорі три варіанти надання утримання: а) у грошовій формі; б) у натуральній формі; в) у грошовій та натуральній формі одночасно.

Грошове утримання (аліменти) сторони можуть визначити в твердій грошовій сумі або у відсотках від заробітку. Якщо аліменти визначено у твердій грошовій сумі, то в договорі необхідно врегулювати питання індексації відповідно до рівня інфляції у державі згідно з положеннями чинного законодавства України.

Утримання у натуральній формі може надаватися шляхом забезпечення чоловіка/дружини продуктами харчування; оплати комунальних послуг та квартирної плати; спортивних занять та інших лікувальних заходів, необхідних для зміцнення здоров'я; оплати послуг прибиральниці, водія тощо.

Участь платника аліментів у додаткових витратах. Крім того, подружжя може домовитися про матеріальну участь у додаткових витратах на утримання одного з них за наявності особливих обставин (у зв'язку із навчанням, розвитком здібностей, зайняттями спортом, оздоровленням, хворобою, каліцтвом тощо). При цьому умови про участь у додаткових витратах можуть бути вклячені до аліментного договору подружжя. В той самий час не виключається можливість укладення окремого договору про участь у додаткових витратах на утримання подружжя.

Строки та порядок здійснення утримання. Як правило, згідно із вимогами чинного сімейного законодавства аліменти виплачуються щомісячно. Проте в договорі сторони можуть визначити альтернативні варіанти сплати грошового утримання: щотижнево, щоквартально, щорічно тощо.

Виплата коштів на утримання може здійснюватися шляхом передавання готівкових коштів з оформленням розписки про отримання або перерахування на банківський рахунок отримувача, або шляхом поштового переказу на ім'я отримувача тощо. Сторони також можуть домовитися щодо місця виконання. В іншому разі застосуванню підлягатиме

норма п. 4 ч. 1 ст. 532 ЦК України, згідно з якою грошове зобов'язання виконується за місцем проживання кредитора.

Щодо порядку виконання, підстав припинення та відповідальності за порушення умов аліментного договору подружжя застосовуються норми Цивільного кодексу України, які регулюють цивільно-правові договори.

Відповідальність за договором. Сторони можуть встановити в аліментному договорі подружжя правові наслідки його порушення, зокрема передбачити зміну умов аліментного зобов'язання; односторонню відмову від договору за певних умов (наприклад, у випадку нецільового використання аліментів одержувачем або несплати платником протягом певного строку, визначеного розміру аліментів і т. п.); сплату неустойки; передання певного майна в натурі (майнова неустойка), відшкодування збитків, моральної шкоди, розірвання аліментного договору тощо. Крім того, певні правові наслідки передбачені законом. У разі коли аліменти визначені в грошовій формі, очевидно, застосуванню підлягатимуть норми ст. 625 ЦК України, відповідно до якої боржник, який прострочив виконання грошового зобов'язання, на вимогу кредитора зобов'язаний сплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також три проценти річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом.

Підстави припинення аліментних зобов'язань подружжя передбачені статтями 82, 83, 85, 87, 89 СК України. Якщо ж аліментне зобов'язання виникло на підставі договору між платником та отримувачем аліментів, воно припиняється також з загальних підстав, передбачених ЦК України для припинення зобов'язання, зокрема із закінченням строку дії договору, смертю однієї із сторін договору (ст. 608 ЦК України), прощення боргу (ст. 605 ЦК України). Аліментні зобов'язання подружжя не можуть бути припинені з таких підстав як зарахування зустрічних вимог, новація, поєднання боржника та кредитора в одній особі. Так, у ч. 3 ст. 604 ЦК України прямо вказано про те, що новація не до-

пускається щодо зобов'язань про сплату аліментів. Аналогічне положення містить ст. 602 ЦК України, відповідно до якої зарахування зустрічних вимог не допускається, серед інших, зокрема, про стягнення аліментів.

Щодо відступного слід зазначити, що норми ЦК України про припинення зобов'язання, шляхом передання відступного, мають у сімейному праві спеціальний характер. Статтею 89 СК України передбачена особлива договірна конструкція про припинення права на утримання у зв'язку з одержанням права на нерухомість або одноразової грошової виплати. З. В. Ромовська вважає, що вживання цивілістичного терміна «відступне» у сімейному праві не може категорично заперечуватися, незважаючи на те, що цей термін у ст. 89 СК України відсутній. Більше того, з метою словесної економії вона пропонує для позначення вказаної договірної конструкції застосовувати скорочену назву «договір про «відступне» [9].

Аліментне зобов'язання подружжя, що виникло на підставі договору, може бути припинене і з інших підстав, передбачених договором. Сторони вправі встановити в договорі будь-які підстави для припинення аліментних зобов'язань, зокрема зміну матеріального становища сторін, поновлення працездатності отримувача аліментів, закінчення ним навчання тощо.

Здійснене дослідження договору про надання утримання подружжя в сімейному праві України є підставою для формулювання наступних загальних висновків:

1. На сучасному етапі в Україні варто констатувати кардинальні зміни у підходах щодо регулювання аліментних відносин подружжя за рахунок розширення сфери диспозитивного регулювання. Чинний СК України передбачає нову конструкцію — договір про утримання подружжя.

2. Як впливає із назви та змісту ст. 78 СК України, право на укладення аліментного договору прямо передбачене тільки для подружжя. Для колишнього подружжя, а також жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою,

така можливість у законі безпосередньо не передбачена.

З метою усунення вищевказаного законодавчого упущення та однакового регулювання відносин фактичного подружжя в частині укладення договору про надання утримання та договору про припинення права на утримання, вважаємо за необхідне ст. 91 СК України доповнити ч. 4 у наступній редакції: «Жінка та чоловік, які не перебувають у шлюбі між собою, мають право укласти договір про надання утримання відповідно до ст. 78 СК України». Крім того, до ст. 78 СК України також слід внести зміни, доповнивши назву та зміст вказаної статті терміном «колишнє подружжя».

3. Договір подружжя про сплату аліментів, як правило, визнається безвідплатним, одностороннім та консенсуальним. В окремих випадках цей договір можна вважати двостороннім та відплатним.

4. Договір подружжя про сплату аліментів може бути укладено як за наявності передбачених у законі умов, так і в інших випадках, не передбачених у чинному сімейному законодавстві. Як випливає із ч. 1 ст. 78 СК України, сторони договору можуть відійти від положень сімейного законодавства і на власний розсуд визначити свої права та обов'язки, наприклад, не пов'язувати виникнення права на аліменти з непрацездатністю одного з подружжя та потреби у матеріальній допомозі.

5. У добровільному порядку подружжя можуть передбачити в договорі три варіанти надання утримання: а) у грошовій формі; б) у натуральній формі; в) у грошовій та натуральній формі одночасно.

6. Грошове утримання (аліменти) сторони можуть визначити в твердій грошовій сумі або у відсотках від зарплатки. Якщо аліменти визначено у твердій грошовій сумі, то в договорі необхідно врегулювати питання індексації відповідно до рівня інфляції у державі згідно з положеннями чинного законодавства України.

7. Щодо порядку виконання, підстав припинення та відповідальності за порушення умов аліментного договору по-

дружжя застосовуються норми Цивільного кодексу України, які регулюють цивільно-правові договори з урахуванням особливостей сімейно-правового регулювання.

8. Подальші дослідження в галузі договірної регулювання аліментних відносин подружжя мають бути спрямовані на теоретичне обґрунтування істот-

них умов договору про утримання подружжя, дослідження особливостей договірної регулювання відносин подружжя, пов'язаних з участю платника аліментів у додаткових витратах на утримання, а також зміни, розірвання та визнання договору про надання утримання подружжя недійсним.

ПРИМІТКИ

1. Антошкіна В. К. Договірне регулювання відносин подружжя : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / В. К. Антошкіна. — Х., 2006. — С. 13.
2. Антошкіна В. Договірне регулювання відносин з надання утримання між подружжям (колишнім подружжям) / В. Антошкіна // Право України. — 2004. — № 11. — С. 79—82.
3. Афанасьєва Л. В. Аліментні правовідносини в Україні : монографія / Л. В. Афанасьєва. — Луганськ, 2006. — С. 176.
4. Жилинкова И. В. Брачный договор / И. В. Жилинкова. — Х. : Ксилон, 2005. — С. 36.
5. Ромовська З. В. Українське сімейне право : підручник / З. В. Ромовська. — К. : Правова єдність, 2009. — С. 218.
6. Антошкіна В. К. Договірне регулювання відносин подружжя : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / В. К. Антошкіна. — Х., 2006. — С. 13.
7. Сімейний кодекс України : наук.-практ. ком. / за ред. І. В. Жилинкової. — Х. : Ксилон, 2008. — С. 271.
8. Афанасьєва Л. В. Аліментні правовідносини в Україні : монографія / Л. В. Афанасьєва. — Луганськ, 2006. — С. 172—173.
9. Ромовська З. В. Українське сімейне право : підручник / З. В. Ромовська. — К. : Правова єдність, 2009. — С. 219.

Мыхальнюк Оксана. Договір подружжя о содержанию.

В статье рассматриваются проблемы договорного регулирования алиментных отношений супругов. Исследована правовая природа и особенности договора о содержании супругов в семейном праве Украины. Особое внимание уделено вопросам определения условий предоставления содержания супругов, сторон договора, формы и размера содержания, исполнения и прекращения договора, применения ответственности.

Ключевые слова: алименты, алиментный договор супругов, форма и размер содержания.

Mykhalniuk Oksana. Contract between spouses on maintenance.

In the article are presented problems of contract regulation of maintenance relations between spouses. During the modern times in Ukraine it is necessary to mention about the crucial changes in approaches to regulation of maintenance relations between spouses oriented on widening of the sphere of dispositive regulation. Acting Family Code of Ukraine determines new construction — the contract on maintenance of spouse.

The author determined legal nature and specifics of the contracts on maintenance of spouses in the family law of Ukraine. The main attention is paid to the issues of determination of conditions for maintenance of spouses, parties to the contract, forms and size of maintenance, implementation and termination of the contract, responsibilities.

Maintenance contract between spouses is characterized as without return payment, unileteral and concessual; at the same time in some cases it can be bilateral and with return payment.

It is proved that maintenance contact between spouses can be concluded according to conditions, which are mentioned in legislation as well as in the other cases which are not mentioned in acting family legislation. According to the part 1 of the article 78 of the Family Code of Ukraine the parties to the contract can themselves determine their rights and obligations that are not mentioned in provisions of family legislations, for example: not to

connect right for maintenance with unemployment of one of the spouses and with the need for material assistance.

During study of the content of the article 78 of the Family Code of Ukraine it was concluded that the right for making the maintenance contract belongs only to spouses. For ex-spouses and male and female that are not officially registered as spouses such possibility is not provided by the mentioned law. To the end to avoid above mentioned gaps and provide equal regulation of relations for living together couples regarding the conclusion of the maintenance contract and the contract on maintenance termination it is proposed to include into the article 91 of the Family Code of Ukraine part 4 following changes: «male and female who are not in registered relations can conclude maintenance contract according to the article 78 of the Family Code of Ukraine». Also it is proposed to make following changes to the article 78 of the Family Code of Ukraine, adding to the name and content of the mentioned article the term «ex-spouses».

According to the analysis of the provisions of the acting family legislation of Ukraine the following conclusion was made: based on mutual agreement the spouses can insert into the contract three ways for providing with maintenance: a) by money; b) in subsistence form; c) by money and in subsistence form simultaneously. Money maintenance the parties can fix in concrete sum or in percentage from income. If maintenance is determined by fixed sum of money the contract should contain the regulation of the questions of indexation according to inflation level in the state based on the provisions of the acting legislation of Ukraine.

Key words: maintenance, maintenance contract of spouses, form and size of maintenance.